

УДК 347.45/.47

ШАХБАЗЯН К.С., кандидат юридичних наук, учений секретар
Центру досліджень інтелектуальної власності та
трансферу технологій НАН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2205-374X>.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ПРОЕКТІВ, ЗАКРІПЛЕНА В ДОГОВОРАХ НА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ, США ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті аналізується досвід країн ЄС та США щодо впровадження політики відкритого доступу до результатів наукових досліджень. Визначено наявні в Європі та США підходи до формування такої політики під час спільних проектів за участю науково-дослідних та освітніх установ, а також її втілення в положеннях договорів з досліджень і розробок; також, запропоновані рекомендації із втілення політики відкритого доступу в положеннях договорів на проведення НДДКР за участю науковців України.

Ключові слова: договори у сфері проведення наукових досліджень та розробок, політика відкритого доступу, захист прав інтелектуальної власності на результати наукових проектів.

Summary. The article analyzes experience of the EU and the USA in implementing the open access policy to the results of scientific researches. There are determined approaches to the formation of a policy of open access during joint projects with the participation of scientific research institutions and Universities, as well as its implementation into the provisions of contracts on research and development, available in Europe and the United States; also, recommendations for implementation of the open access policy in the provisions of contracts for conducting R&D with the participation of Ukrainian scientists are proposed. Statement of the problem: Ukraine, following the countries of Europe and America, is actively implementing the “Open Science” policy, which consists of 3 main elements: open access to publications, open data, and open discussion of the scientific research process and its results. At the same time, a whole list of issues related, in particular, to the functioning of open access to scientific publications and other materials containing the results of scientific research (the absence of an appropriate open access policy in scientific institutions and Universities, legally undefined status of free access licenses according to Ukrainian legislation, etc.). Another issue arises, related to open access to the results of scientific research and development: namely, the appropriate consolidation of the mechanisms of open access to such results of joint international or interdepartmental (interinstitutional) projects in research contracts (hereinafter – Research and Development Contracts (DR Agreements)). The article examines existing open access mechanisms used by scientists and researchers in European countries, mechanisms established at the EU level in the Framework Program for Scientific Research “Horizon Europe”, and also examines the experience of the USA (the level of federal institutions and the practice of universities). Recommendations are offered on setting out an open access policy when concluding DR contracts with Ukrainian and foreign partners. Results of the analysis of scientific publications. The study of the foreign practice of implementing open science, and, in particular, the policy of open access to scientific publications is quite active in Ukraine, but it is of interest to specialists, mainly, as an example for the implementation of such a policy in their research institutes, scientific publishing houses, higher educational institutions. Accordingly, the vast majority of domestic publications on this subject contain the exposition of the open access policy of institutions in Europe and the USA, as well as the definition of such policy in international documents (Didenko Y., Egorov I.,), some publications are devoted to a certain criticism of the process of implementing open access in Ukraine (articles by Yaroshenko T., Haustov V., Hryga V., Ryzhenko Yu.). At the same time, attention is

paid to the only aspect – the successive steps of fulfilling the conditions of free access to scientific publications. Other significant aspects of the implementation of free access, namely, the combination of requirements for open access to the results of scientific research and their patent protection, and the legal consolidation of the open access policy of scientific institutions in contracts for conducting scientific research and development with partners and customers have not been clarified by the Ukrainian legal scholars (although certain works in this field have been published and related to the use of Creative Commons open access licenses when using scientific journals, book editions placed in the electronic environment by leading publishing houses (articles by Y.M. Kapitsa, K.S. Shahbazyan), the issue of copyright protection and detection of plagiarism (publications by V. Trotska, K. Shahbazyan, O. Sobin, O. Golikova, O. Samelyuk).

Keywords: *contracts in the sphere of scientific research and development, open access policy, protection of intellectual property rights for the results of scientific projects.*

Постановка проблеми. Україна слідом за країнами Європи та Америки активно впроваджує політику “Відкрита наука”, яка складається з 3 основних елементів: відкритого доступу до публікацій, відкритих даних і відкритого обговорення процесу наукового дослідження та його результатів. При цьому лишаються недостатньо врегульованими цілий перелік питань, пов’язаних, зокрема, з функціонуванням відкритого доступу до наукових публікацій та інших матеріалів, які містять результати наукових досліджень (наявність відповідної політики відкритого доступу у наукових установах та вищих навчальних закладах, юридично-невизначений статус ліцензій вільного доступу згідно українського законодавства тощо). Постає ще одне питання, пов’язане з відкритим доступом до результатів наукових досліджень і розробок: а саме, відповідне закріплення механізмів відкритого доступу до таких результатів спільних міжнародних чи міжвідомчих (міжінституційних) проектів в договорах на проведення досліджень і розробок (далі – Договори ДР).

Результати аналізу наукових публікацій. Дослідження іноземної практики впровадження відкритої науки, і, зокрема, політики відкритого доступу до наукових публікацій відбувається досить активно в Україні, але цікавить фахівців, в основному, як приклад для впровадження такої політики в своїх науково-дослідних інститутах, наукових видавництвах, вищих навчальних закладах (Кунанець Н., Веретеннікова Н. [1], Кучма І., Назаровець С. [2]). Відповідно, переважна більшість вітчизняних публікацій на цю тематику містить викладення політики відкритого доступу установ в Європі та США а також визначення такої політики в міжнародних документах (Діденко Ю. [3], Єгоров І. [4]), окремі публікації присвячені певній критиці процесу провадження вільного доступу в Україні (Ярошенко Т., Чуканова С. [5], Рижкова Ю., Хаустов В., Грига В. [6]). При цьому, увагу приділено лише одному аспекту – послідовні кроки виконання умов вільного доступу до наукових публікацій. Інші значущі аспекти впровадження вільного доступу, а саме, поєднання вимог відкритого доступу до результатів наукових досліджень та їх охорона, та юридичне закріплення політики відкритого доступу наукових установ у договорах на проведення наукових досліджень і розробок з партнерами та замовниками так і не були з’ясовані українськими правознавцями (хоча певні роботи в даній сфері опубліковані і стосувались застосування ліцензій відкритого доступу Creative Commons при використанні наукових журналів, книжкових видань, розміщених в електронному середовищі провідними видавництвами (Капіца Ю.М., Шахбазян К.С. [7]), питанням захисту авторського права та виявлення плагіату (Троцька В. [8], Шахбазян К. [9], Собін О. [10]).

Метою статті є визначення наявних в Європі та США підходів до формування політики відкритого доступу до результатів наукових досліджень та розробок, які є результатом спільних проєктів за участю науково-дослідних та освітніх установ, запровадження її в положеннях договорів та надання рекомендацій із застосування політики відкритого доступу на проведення НДДКР за участю науковців України.

Виклад основного матеріалу.

Рамкові програми ЄС з наукових досліджень та інновацій. Програма “Горизонт Європа”: врегулювання у Договорах ДР умов вільного доступу до результатів наукових досліджень.

Відкрита наука, впровадження якої відбувається в ЄС, складається з 3 основних елементів: відкритого доступу до публікацій, відкритих даних і відкритого обговорення результатів процесу наукового дослідження та його результатів. Вибір залишається за авторами за умов забезпечення доступності, здатності до зчитування машиною, легкості пошуку, можливості повторного використання даних та інтероперабельності систем.

Механізми вільного доступу до наукових публікацій на рівні ЄС були апробовані під час 7 Рамкової програми ЄС досліджень та розробок. Європейська програма Horizon 2020, стверджуючи більш широку необхідність підходу до відкритої науки, Єврокомісія, за своїм власним бажанням, проводить такий підхід: “настільки відкрито, наскільки можливо, настільки закрито, наскільки необхідно”. На цей час регламентація доступу до наукових публікацій, крім уже вищезгаданих, визначається кількома документами та актами ЄС, зокрема:

– Повідомленням Європейської Комісії “До кращого доступу до наукової інформації: розширення використання результатів державних інвестицій у дослідження” 2012 р. [11];

– Керівництвом щодо відкритого доступу до наукових публікацій та даних наукових досліджень у програмі “Горизонт 2020” 2013 р. тощо [12].

– Згідно Стратегії ЄС “Відкриті дані” 2011 року передбачається запровадження вільного доступу до наукових публікацій, що відображають результати досліджень в рамках програми Горизонт 2020 за підходом “Золотий вільний доступ” та з компенсацією витрат видавництва на розміщення статей в Інтернеті; запровадження вільного доступу до репозиторія (сховища), де наукові статті мають бути розміщені після публікації у строк не більше 6 місяців (або 12 місяців у галузі гуманітарних та соціальних наук) (“Зелений вільний доступ”).

Європейська Комісія рекомендує застосовувати аналогічний підхід до результатів досліджень в рамках національних програм наукових досліджень.

Сучасна політика щодо питань доступу до охорони прав інтелектуальної власності до наукових публікацій викладена у прийнятому у 2013 р. Керівництві щодо відкритого доступу до наукових публікацій та даних наукових досліджень у програмі “Горизонт 2020” (далі – Керівництво).

В Керівництві вказані переваги публікації результатів роботи у відкритому доступі:

- покращення результатів наукової діяльності за рахунок звернення до даних попередніх досліджень;

- заохочення взаємодії вчених і виключення дублювання досліджень;

- прискорення інновацій;

- залучення громадян і підвищення прозорості наукового процесу.

Ще один цікавий момент: грантоотримувачі в рамках програми, зобов'язані депонувати таку, що зчитується машиною, опубліковану версію наукової статті (попередньо рецензовану) до репозиторію наукових публікацій. При чому це повинно

бути зроблено, по-перше, в короткі терміни, по-друге, навіть у тому випадку, якщо публікація відбувається в журналі відкритого доступу, оскільки депонування має забезпечити схоронність і доступність статті в довгостроковій перспективі. Вибір репозиторію залишається на вирішення авторів дослідження, але забезпечити публікацію потрібно не пізніше, ніж через рік для гуманітарних наук і через півроку – для інших. Хоча в цілому рекомендується все ж не передавати видавництву виключних прав і здійснювати публікацію на основі Creative Commons.

У Керівництві згадується також можливість публікації результатів досліджень, які самі по собі не мають перспективи комерціалізації, але можуть стати основою для подальших розробок. У цьому випадку для забезпечення відповідних умов усіма учасниками спочатку може бути подана заявка на патент, після чого відбувається публікація результатів дослідження. Такий механізм називається “захищена публікація”. Серед його переваг названі наступні:

- результати доступні експертам з патентування;
- знижено ризики судових процесів за рахунок вільного поширення інформації;
- переконливий аргумент в суді;
- сприяє вільному поширенню знань;
- забезпечує якість патентних заявок.

До цього часу сформувалися три типи відкритого доступу: Green OA, Gold OA, Hybrid OA. У Програмі “Горизонт Європа” рекомендовані до використання “золотий” та “зелений” шляхи. Зелений шлях означає, що автори надаватимуть доступ до своїх повнотекстових публікацій з архівуванням їх в інституційних або інших репозиторіях. Золотий шлях припускає, що статті відразу ж стають безкоштовно доступними для читачів після того, як вони опубліковані в журналах відкритого доступу. Вартість публікацій у цих журналах для авторів виявляється достатньо високою, але це оплачується за них науковими фондами чи їх працедавцями-організаціями⁶.

У Керівництві з відкритого доступу H2020, у Рекомендаціях щодо публікацій на сайті Єврокомісії за РП “Open Research Europe”, в анотованій грантовій угоді між Єврокомісією та керівником команди виконавців надані наступні позначення бажаних правових інструментів для визначення прав і обов’язків користувачів такого контенту: ліцензії Вільного доступу Creative Commons – CC BY або CC0. Типи ліцензування були вибрані відповідно прагнення до максимальної відкритості: Creative Commons Attribution при цьому краще застосовувати до статей, а аналог суспільного надбання – при проведенні досліджень даних [14].

Витрати на публікацію у виданнях з повним відкритим доступом (наприклад, журнали з повним відкритим доступом, платформи в принципі підлягають відшкодуванню. Витрати на публікації в гібридних журналах або журналах за підпискою не підлягають відшкодуванню з гранту РП ЄС. З іншого боку, так звані “дзеркальні журнали” або “дочірні журнали” за підпискою вважаються журналами з повним відкритим доступом; плата за публікацію в таких журналах в принципі підлягає відшкодуванню. Також, плата за публікацію книг, які не є повністю відкритими (або за розділи в таких книгах), не підлягає відшкодуванню з бюджету гранту РП ЄС. Публікаційні збори за книги відкритого доступу в принципі прийнятні, якщо вони

⁶ Hybrid OA запроваджено всіма великими видавництвами наукової періодики (elsevier, Springer, Wiley та ін.) для своїх підписних журналів, щоб миттєво відкрити доступ до тих статей, які їх автори забажають зробити відкритими. У самому Плані “S” зазначено, що такі журнали не відповідають цьому Плану [13].

покривають витрати на перше цифрове видання у відкритому доступі. Плата за друк монографій та інших книг не відповідає вимогам правомірних витрат за проектом.

Хоча, в цілому, вченим в РП ЄС надано максимальну свободу вибору платформи та інструментів, а також можливість обрати публікацію у відкритому доступі або патентувати розробку, яка потенційно може бути комерціалізованою, однак, якщо команда проекту не планує надавати відкритий доступ до майбутніх результатів проекту, який подається на отримання гранту, необхідно надати цьому істотне обґрунтування, і бути готовими отримати знижені бали при оцінюванні проектної заявки експертами.

Зупинимось детальніше на регулюванні питань відкритого доступу в Модельній грантовій угоді проектів РП “Горизонт Європа”. Принцип відкритого доступу закріплений в Додатку 5 Грантової Угоди, ст. 16 “Права ІВ – Раніше створена ІВ та Результати проекту права доступу і права використання”: в ній надано визначення відкритого доступу (“онлайн доступ до результатів наукових досліджень, який надається кінцевому споживачу на безоплатній основі”). В тому ж Додатку 5, ст. 17 “Комунікація, поширення результатів, відкрита наука та видимість результатів” надано детальні пояснення відкритого доступу: необхідно поширювати результати проекту у форматі, доступному для оприлюднення. Бенефіціар (учасник команди), який збирається поширювати свої результати, не пізніше, ніж за 15 днів має попередити інших учасників. Інші учасники можуть протягом 15 днів після отримання повідомлення, надати обґрунтовані заперечення щодо такого оприлюднення, зазначивши, що це порушує його законні інтереси. В такому випадку оприлюднення не відбувається, або відбувається після взаємної згоди по вирішенню проблемного питання.

Окремий розділ статті 7 присвячений “Відкритій науці”, а саме – відкритому доступу до публікацій.

Бенефіціари повинні забезпечити відкритий доступ до рецензованих наукових публікацій, що стосуються їхніх результатів по проекту. Зокрема, вони повинні забезпечити, щоб:

- щонайпізніше на момент публікації машинозчитувана електронна копія опублікованої версії або остаточного рецензованого рукопису, прийнятого до публікації, зберігалась в надійному сховищі для наукових публікацій;

- було надано негайний відкритий доступ до депонованої публікації через репозиторій відповідно до останньої доступної версії міжнародної публічної ліцензії Creative Commons Attribution (CC BY) або ліцензії з еквівалентними правами; для монографій та інших довгих текстових форматів ліцензія може не виключати право на комерційне використання та створення похідних робіт (наприклад, CC BY-NC, CC BYND);

- через репозиторій було надано інформацію про будь-які результати дослідження або будь-які інші інструменти, необхідні для підтвердження висновків наукової публікації. Бенефіціари (або автори) повинні зберігати достатні права інтелектуальної власності для дотримання вимог відкритого доступу.

Метадані депонованих публікацій мають бути відкриті під “нульовою” ліцензією суспільного надбання – Creative Common Public Domain Dedication (CC 0) або еквівалентом, відповідно до принципів FAIR (зокрема, мають бути доступними для зчитування машинним засобом) і містити наступну інформацію: публікація (автор(и), назва, дата видання, місце видання); фінансування відбувається через РП Horizon Europe або РП Євратом; назва проекту гранту, аббревіатура та номер; умови ліцензування; постійні ідентифікатори для публікації, авторів, залучених до проекту, та, якщо можливо, визначення їх організацій та самого гранту. У відповідних випадках метадані

повинні містити постійні ідентифікатори будь-яких результатів дослідження або будь-які інші інструменти, необхідні для підтвердження висновків публікації.

Відшкодуванню підлягають лише збори за публікації у виданнях повного відкритого доступу для рецензованих наукових публікацій.

США. Політика відкритого доступу до результатів наукових проектів в США та врегулювання у Договорах ДР умов вільного доступу до результатів наукових досліджень.

Схожі з ЄС кроки роблять і в США. Ще адміністрація Барака Обами погодилася з тим, що громадяни мають право отримати доступ до результатів досліджень, які проводяться за рахунок платників податків. Політика відкритого доступу в Америці визначається Законом “Про свободу інформації” від 4 липня 1966 р., Меморандумом директора Бюро з науково-технічної політики Управління Президента США від 22 лютого 2013 р. “Покращення доступу до результатів наукових досліджень, які фінансуються державою” [15], а Федеральним агентством було спрямовано понад 100 мільйонів доларів на те, щоб відкрити результати досліджень – як правило, протягом року після публікації [16].

В 2019 р. було прийнято Закон “Про відкриті, публічні, електронні та необхідні державні дані” [17]. В цих документах закріплено:

- необхідність повного або часткового розкриття попередньо не опублікованої інформації та документів, які знаходяться у веденні уряду США (за запитом);
- “презумпцію” на користь розкриття інформації;
- прямі результати наукових досліджень, що фінансуються з федерального бюджету, повинні стати доступними і корисними для суспільства, промисловості та наукових кіл (публікації в журналах Peer-reviewed і цифрові дані, що використовуються для перевірки і підтвердження отриманих висновків).

Слід відзначити, що 14 лютого 2013 р. до Конгресу було внесено законопроект “Про справедливий доступ до наукових і технологічних досліджень” (Fair Access to Science and Technology Research Act, FASTR [18]), що передбачає:

- доступ до матеріалів, які є результатом спонсорованих урядом досліджень, повинен надаватися якомога скоріше;
- доступ повинен бути вільним і безкоштовним;
- надання доступу шляхом розміщення матеріалів, які містять результати спонсорованих урядом досліджень, в цифрових репозиторіях – у вигляді електронних версій рукописів статей, прийнятих до публікацій (у відповідних рецензованих журналах) з наступною заміною їх на версію статті, яку було опубліковано в журналі. Цей проект ще на доопрацюванні в парламенті США, адже немає згоди щодо необхідності миттєвої відміни періоду ембарго на публікації (в проекті пропонується 12-місячний термін).

Згідно вищезазначених законодавчих актів формують свою політику вільного доступу науково-дослідні установи та університети в Америці. Розглянемо для прикладу деякі з принципів відкритого доступу, які відображаються згодом в Договорах ДР.

Університет Техасу. В політиці щодо ІВ окремо виділено тип Договорів ДР на замовлення, або “Спонсоровані дослідження” (договір підряду). Незважаючи на такий тип робіт, в політиці зазначено що “права й обов’язки авторів публікувати та поширювати дослідницькі дані та/або результати проекту для наукових цілей мають першочергове значення для освітньої місії закладу та мають бути захищені протягом усього процесу комерціалізації”. Незалежно від приналежності права власності та за відсутності угоди про протилежне, творці та установа Університету зберігають за собою невиключну ліцензію на використання таких даних та/або результатів для навчання,

наукових та інших академічних цілей і некомерційних досліджень (див. Розділ 9, Правило 90101). Університет і кожна його установа підтверджують намір, щоб права викладачів на публікацію були повністю захищені і не обмежені жодним чином [19]. Для підготовки угод ДР в Університеті було розроблено чек-ліст з контрольним переліком положень про публікації (саме для угод про спонсоровані дослідження та угод про клінічні випробування), який орієнтує співробітників Університету – учасників проектів ДР щодо того, на які аспекти відкритого доступу варто звернути увагу при розробці Договору ДР [20].

Загальні поради полягають у тому, що слід:

зберігати абсолютне право Установи (в особі головного дослідника проекту) публікувати результати дослідження;

дотримуватись розумних меж у відтермінуванні відкритого доступу до матеріалів;

якщо дослідження проводиться спільно кількома сторонами проекту, варто спробувати зберегти право Установи (головного дослідника) на окрему публікацію, якщо через визначений термін часу не буде підготовлено спільної публікації всіх (або кількох) сторін проекту;

переконатись, у тому, що положення про право на публікацію належним чином містить перехресні посилання в положеннях про конфіденційність і в положеннях, які встановлюють розподіл прав власності на дані;

дотримуватись принципу, що власником авторських прав на публікації (відповідно до системної політики Університету) буде головний дослідник, тому Установа не може передавати ліцензії чи інші права на публікації.

Питання, на які слід звернути увагу при розробці положень угоди:

1. Чи надано Спонсору право затверджувати публікації Університету?

2. Чи є період часу для перегляду та коментарів та/або видалення конфіденційної інформації? Якщо так, то слід переконатись, що періоди часу розумні, наприклад, 10 – 60 днів. Більш тривалі періоди допустимі в кожному конкретному випадку.

3. Чи існує положення, яке дає Спонсору право на подальшу затримку публікації для захисту інтелектуальної власності? Це додаткове право на затримку може бути визначено як право на забезпечення патентного захисту або воно може бути більш загальним, таким як право на захист винаходів чи інтелектуальної власності. Переконайтеся, що є розумний ліміт часу; наприклад, 30 – 90 днів. За певних обставин можуть бути прийнятними більш тривалі періоди часу.

4. Чи існує положення, яке дає Спонсору право опублікувати спільну публікацію до того, як Університет зможе опублікувати свої результати роботи за проектом? Таке застереження часто з'являється у зв'язку з клінічними дослідженнями, які проводять учасники одночасно в кількох місцях

5. Чи є положення в угоді про те, що дані будуть належати Спонсору? Приклад: “Письмові висновки щодо всіх даних Дослідження будуть передані Спонсору в міру їх створення та негайно після завершення програми в остаточному письмовому звіті. Спонсор володіє цими даними та може використовувати отриману за цим документом інформацію для своїх цілей”.

6. Чи є положення про конфіденційність, яке робить результати конфіденційними? Приклад: “Установа не має права розголошувати та використовувати для будь-яких інших цілей, окрім проведення Дослідження, будь-які та всі комерційні таємниці, конфіденційні записи чи іншу конфіденційну чи службову інформацію, надану Установі або розроблену нею відповідно до цієї Угоди” (“Конфіденційна інформація”).

У випадках наявності подібних положень в Договорі ДР, який пропонує замовник для підписання Університету, рекомендовано звернутись до юридичної служби Університету.

Університет Вашингтону. Має свою політику у сфері ІВ, в якій зазначено щодо публікацій, що “ніщо в цій політиці не обмежує права викладачів університетів і студентів публікувати результати своїх досліджень із дотриманням розумних затримок для збереження патентів чи інших прав інтелектуальної власності. Затримки в публікації, які вимагаються університетом або третіми особами в спонсорованих дослідницьких угодах, як правило, не повинні перевищувати 90 днів з моменту первинного розкриття інформації щодо об’єкту інтелектуальної власності Офісу з управління технологіями або спонсору” [21]. Тексти угод ДР у відкритому доступі відсутні.

Каліфорнійський університет. В політиці щодо ІВ [22] також закріплює принцип, згідно якого свобода публікувати або розповсюджувати результати наукових досліджень – є головним критерієм доцільності участі в дослідницькому проекті за замовленням. Зазвичай контракт або грант є неприйнятними, якщо вони обмежують цю свободу. Приклади обмежень, які спонсор може спробувати накласти: а. закріплення права власності на результати; б. закріплення остаточного рішення щодо того, що може бути опубліковане; с. встановлення невинувато тривалого або необмеженого періоду затримки на публікацію або поширення інформації, отриманої в результаті роботи за проектом.

Такі положення можуть бути прийнятними, як виняток, якщо виконується одна або кілька з таких умов:

а. Спонсор залишає за собою першочергове право на публікацію, але лише якщо існує положення про передачу цього права Університету через розумний проміжок часу;

б. Технічне завдання складено таким чином, що робота, яка має бути виконана в рамках проекту чи програми, включає виробництво посібника, книги, фільму, відеокасети тощо, і зрозуміло, що цей продукт є саме тим продуктом, що спонсор “купує” з університету.

Висновки.

Сформулюємо рекомендації щодо врегулювання умов вільного доступу до результатів наукових досліджень у Договорах ДР.

Виходячи з практики впровадження політики відкритого доступу при виконанні науково-дослідних проектів в країнах ЄС та США, можливо запропонувати наступні підходи до формування підходів відкритого доступу в наукових установах та університетах України:

По-перше, кожній науково-дослідній установі, університету доцільно розробити загальну Політику щодо ІВ, де викласти, в тому числі, і основні принципи відкритого доступу до матеріалів Установи (умови наукових публікацій – статей, монографій, освітніх матеріалів, над якими працюють співробітники, викладачі, студенти; шляхи їх оприлюднення – “золотий”, “зелений”; які ліцензії відкритого доступу використовуються, умови розташування матеріалів в репозиторіях Установи та інших репозиторіях (наприклад, бібліотечних, урядових, інституційних, тематичних, агрегаційних).

При формуванні такої політики необхідно звертати увагу на міжнародні документи, в яких викладено політику відкритого доступу (Документи щодо впровадження Плану S, Будапештський меморандум – Будапештській декларації щодо відкритого доступу 2002 року та Берлінської декларації щодо відкритого доступу до наукових і гуманітарних знань 2003 року, документи ЄС щодо відкритого доступу до

наукових публікацій та дослідницьких даних в Рамкових програмах наукових досліджень “Горизонт 2020” та “Горизонт Європа”).

Відповідно, в Договорах ДР можливо зазначати основні принципи вільного доступу до результатів проекту, посилаючись на Політику ІВ.

В угоді дотримуватись балансу між закріпленням принципу дотримання конфіденційності щодо інформації з відповідним режимом (особливо це стосується Раніше створеної ІВ) та умов відкритого доступу до результатів проекту (запланованих до оприлюднення у формі публікацій).

Усі наукові публікації повинні містити імена авторів твору, за винятком, коли автор відкрито відмовляється бути названим.

Якщо передбачено створення інших результатів проекту, які захищені авторським правом (наприклад, наукові звіти, бази даних, комп’ютерні програми тощо), зазначати умови відкритого доступу і до них

Якщо сторона угоди – науково-дослідна установа чи вищий навчальний заклад, в угоді слід беззаперечно визнати право такої Установи на публікацію результатів проекту (чи їх використання при підготовці наукової публікації), незалежно від типу співробітництва: спільний науковий проект, виконання НДР на замовлення, виконання грантового проекту тощо

Інформація щодо публікацій, які передбачається здійснити, зазначається у Плані використання результатів досліджень (ПВР), додатку до Договору ДР.

Сторони забезпечують якнайширше розповсюдження наукових публікацій, які є результатом спільних досліджень в рамках Угоди. Однак, виконавець за Договором ДР зобов’язаний утримуватися від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних при виконанні робіт та вживати заходів для захисту одержаних при виконанні робіт результатів, що підлягають правовій охороні, та інформувати про це замовника. Насамперед мова йде про додержання режиму конфіденційності під час проведення робіт, а у випадку, встановленому договором – і після їх завершення.

При можливості підготування інших публікацій, ніж ті, що були заплановані у ПВР, Сторона, що передбачає її здійснити, повідомляє іншу Сторону заздалегідь та погоджує публікацію з нею (визначається термін, протягом якого інша Сторона може запропонувати відтермінувати публікацію до моменту подання патентної заявки чи вчинення інших дій, пов’язаних з комерціалізацією результатів проекту)

Без порушення умов конфіденційності, зазначених у ст. ... цієї Угоди (Угоди про конфіденційність, публікація результатів досліджень) здійснюється Сторонами у такому порядку: у випадку публікації установою однієї з Сторін статей, книг, іншої інформації, що створені в результаті здійснення Договору ДР..., інша Сторона отримує невиключну ліцензію, що не може бути відкликана, і має чинність у будь-якій країні на переклад, відтворення, передачу та публічне розповсюдження таких робіт в обсягах, що обумовлені у Плані використання результатів досліджень (Плані розповсюдження результатів проекту (для грантових угод)).

У свою чергу, інша Сторона, по отриманні проекту публікації зобов’язується дотримуватись умов збереження конфіденційності щодо отриманого матеріалу.

В Договорі ДР можливо визначити дані, які знаходяться у відкритому доступі (або будуть знаходитись, якщо їх буде створено в результаті здійснення та/або впровадження проекту) – для подальшого їхнього вільного поширення: опублікування та депонування, а також, для кращого визначення рамок конфіденційності щодо решти матеріалів проекту за Договором ДР.

Обсяг прав науково-дослідної установи або ВНЗ щодо публікацій результатів проектів ДР тісно пов'язаний з загально-усталеним принципом, що володільцем усіх прав на інтелектуальну власність, яка була винайдена, розроблена або створена працівником установи в ході виконання ним своїх службових обов'язків і в рамках його трудової діяльності, як правило, автоматично стає Інститут. Отже, інтелектуальна власність, створена в ході науково-дослідної діяльності на підставі Договору ДР чи іншого договору з третьою особою або на виконання таких договорів, належить установі, і спроби закріпити в угоді інший механізм розподілу прав будуть протиправні. Саме виходячи з цього принципу розподілу прав, за науковою установою лишається право на оприлюднення результатів виконання Договору ДР у вигляді наукових публікацій, незалежно від позиції іншої сторони. В Договорі ДР має бути закріплено умови такого оприлюднення, які будуть взаємовигідні обом сторонам (попередження щодо запланованої публікації, можливість перенесення строків такої публікації, внесення до бюджету проекту витрат на публікації в рецензованих авторитетних виданнях тощо).

При підготовці умов договору щодо вільного доступу до результатів проекту, варто звернути увагу на те, що передчасне оприлюднення може поставити під загрозу охорону і комерціалізацію інтелектуальної власності. Щоб уникнути будь-якої втрати потенційної вигоди дослідникам слід докладати належних зусиль, спрямованих на виявлення інтелектуальної власності на ранніх етапах процесу розробки, і брати до уваги наслідки будь-якого оприлюднення.

Використана література

1. Кунанець Н.Е., Веретеннікова Н.В. Відкритий доступ до наукових інформаційних ресурсів: американський досвід. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Інформаційні системи та мережі*. Львів, 2014. № 783. С. 354-361.
2. Кучма І.Л., Назаровець С.А. Рекомендації щодо включення наукових журналів відкритого доступу до каталогу DOAJ. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 6. С. 86-91.
3. Діденко Ю. Ініціатива Євросоюзу щодо відкритого доступу до наукових публікацій і доцільність її підтримки в НАН України. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. – (НАН України) Київ, 2019. Вип. 16. С. 20-25.
4. Єгоров І.Ю. Забезпечення відкритості результатів наукових досліджень: сучасні підходи до вирішення проблеми. *Університетські наукові записки*. Хмельницьке, 2018. Вип. 2. С. 6-16.
5. Ярошенко Т.О., Чуканова С.О. Відкритий доступ: переваги і перестороги. – (Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації). Київ: УкрІНТЕЛ, 2017. Підрозділ 2.1. С. 20-27.
6. Рижкова Ю., Хаустов В., Грига В. Наука може стати локомотивом, який витягне Україну з економічної прірви. *Дзеркало тижня*. – (Веб-сайт, 06.08.2022). URL: <https://zn.ua/ukr/science/nauka-mozhe-stati-lokomotivom-jakij-vitjahne-ukrajinu-z-ekonomichnoji-prirvi.html>
7. Капіца Ю.М., Шахбазян К.С. Застосування ліцензій відкритого доступу при розміщенні матеріалів наукових журналів в електронному середовищі. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. – (НАН України). Київ, 2016. Вип. 13. С. 62-70.
8. Троцька В.М. Відкритий доступ до опублікованих творів: питання дотримання авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 2. С. 22-31.
9. Шахбазян К. Вимоги щодо охорони авторського права для розміщення статей наукових журналів у бібліографічних та реферативних базах даних SCOPUS, WEB OF SCIENCE, INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL тощо: зб. статей *Наука України у світовому інформаційному просторі*. – (НАН України). Київ: Академперіодика, 2018. Вип. 15. С. 46-55.
10. Собін О.К. Особливості проведення фіксації веб-ресурсів для виявлення плагіату у наукових роботах, що знаходяться у відкритому доступі: матеріали "кругл. столу" *Формування академічної доброчесності та механізмів запобігання та протидії плагіату в наукових творах*

в Україні, 30 верес. 2016 р. – (М-во юстиції України, НДІ судової експертизи з питань інтелектуальної власності). Київ, 2016. С. 68-71.

11. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of Regions “Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research”. European Commission, Brussels, 17.7.2012. COM(2012) 401 final.

12. Guidelines to the Rules on Open Access to Scientific Publications and Open Access to Research Data in Horizon 2020. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

13. Plan “S”. URL: <https://openscience.in.ua/plan-s.html>

14. Web-site of European Commission where all results of the FP Projects are recommended (by European Commission) to be published. URL: <https://open-research-europe.ec.europa.eu/about/policies/licenses>

15. Memorandum “Increasing Access to the Results of Federally Funded Scientific Research”. URL: https://www.epa.gov/sites/production/files/2015-01/documents/ostp_memo_increasing_public_access.pdf

16. Stebbins M. Expanding Public Access to the Results of Federally Funded Research. *The white house*. 22.02.13. URL: <https://www.whitehouse.gov/blog/2013/02/22/expanding-public-access-results-federally-funded-research>

17. Open, Public, Electronic and Necessary (OPEN) Government Data Act. URL: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/2852>

18. Fair Access to Science and Technology Research Act, FASTR (latest version of the bill - 2018). URL: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/senate-bill/1701>

19. Документи, які містять політику Університету і всіх його установ в галузі захисту прав ІВ та ВД. Перелік стандартизованих угод. URL: <https://www.utsystem.edu/offices/general-counsel/intellectual-property/standard-agreements-and-forms>; Керівництво з підготовки угод ДР на замовлення і підтримки їхньої чинності. URL: <https://www.utsystem.edu/sites/policy-library/policies/uts-125-guidance-negotiating-research-agreements-sponsors-and-processing-research-and-intellectual-property-agreements>; Правило 90101. URL: <https://www.utsystem.edu/board-of-regents/rules/90101-intellectual-property>; Права ІВ, модельні статті. URL: <https://www.utsystem.edu/offices/general-counsel/intellectual-property-rights-sample-clauses>

20. Checklist sponsored research and clinical trial agreements. URL: <https://www.utsystem.edu/offices/general-counsel/intellectual-property/intellectual-property-checklists/pub-clause-checklist-sponsored-research-and-clinical-trial-agreements>

21. IPR Policies. URL: <https://wustl.edu/about/compliance-policies/intellectual-property-research-policies/intellectual-property>

22. Contract and Grant Manual. URL: <https://www.ucop.edu/research-policy-analysis-coordination/resources-tools/contract-and-grant-manual/chapter11/chapter-11-300.html>

~~~~~ * * * ~~~~~